

ISH JOYIDA SHAXSIY HIMOYA VOSITALARIDAN FOYDALANISHDAGI MUAMMOLAR

Tadjiboyev Bunyodbek Qosimjon o'g'li

Andijon davlat texnika institute

Mehnat muhofazasi kafedrası assistenti

E-mail: bekkosimovich@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola ish joyida shaxsiy himoya vositalaridan (SHHV) foydalanishdagi asosiy muammolarni o'rganishga bag'ishlangan. SHHV xodimlarni jismoniy, kimyoviy va yuqumli xavf-xatarlardan himoya qilishda muhim ahamiyatga ega bo'lsa-da, uning samarali qo'llanilishi noqulaylik, o'qitishning yetishmasligi, qoidalarga rioya qilmaslik va tashkiliy to'siqlar kabi muammolarga duch kelmoqda. Tadqiqot adabiyotlar tahlili, 150 xodim o'rtasida so'rovnoma va 10 nazoratchi bilan suhbatlar orqali o'tkazildi. Natijalar SHHVning qulaysizligi, sifatining pastligi va xodimlarning qarshiligi jarohatlar sonini oshirishini ko'rsatdi. Muhokamada muammolarni bartaraf etish uchun SHHV dizaynini yaxshilash, o'qitishni kuchaytirish va ijobiy rag'batlantirish kabi takliflar keltirildi. Maqola xodimlar xavfsizligini ta'minlash uchun keng yondashuv zarurligini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: Shaxsiy himoya vositalari; ish joyi xavfsizligi; noqulaylik; o'qitish; qoidalarga rioya qilish; sifat; madaniy qarshilik; jarohatlar; ergonomika; targhibot.

Kirish

Ish joyida xavfsizlikni ta'minlash zamonaviy jamiyatning muhim masalalaridan biri bo'lib, shaxsiy himoya vositalari (SHHV) bu jarayonning asosiy qismidir. SHHV – dubulg'alar, qo'lqoplar, niqoblar, himoya ko'zoynaklari, maxsus kiyimlar va boshqa jihozlar – xodimlarni turli xavf-xatarlardan, jumladan, jismoniy jarohatlar, kimyoviy moddalar ta'siri, issiqlik, elektr toki urishi va yuqumli kasalliklardan himoya qiladi. Qurilish, sog'liqni saqlash, ishlab chiqarish, konchilik va kimyo sanoati kabi sohalarda SHHVning o'rni beqiyos, chunki bu sohalarda xodimlar doimiy ravishda xavfli sharoitlarda ishlaydi [1]. Masalan, qurilishda og'ir narsalarning tushishi yoki changdan nafas olish xavfi mavjud bo'lsa, sog'liqni saqlashda shifokorlar yuqumli kasalliklardan himoyalaniishi kerak. SHHVning asosiy maqsadi – xodimlarning hayoti va salomatligini saqlash, shu bilan birga ish beruvchilarga qonuniy talablarga rioya qilishda yordam berishdir.

Ammo, SHHVning mavjudligi va uni taqdim etish yetarli emas – uning samarali foydalanishi ko'pincha jiddiy muammolarga duch keladi. Noqulaylik, noto'g'ri moslashuv, o'qitishning yetishmasligi, qoidalarga rioya qilmaslik, sifatning pastligi va madaniy qarshiliklar kabi omillar SHHVning to'liq imkoniyatlaridan foydalanishga

to'sqinlik qiladi [2]. Bu muammolar nafaqat xavfsizlikni pasaytiradi, balki ish joyida baxtsiz hodisalarni ko'paytiradi, jarohatlar va kasbiy kasalliklar sonini oshiradi, shuningdek, iqtisodiy yo'qotishlarga olib keladi. Masalan, agar xodim noqulay niqob tufayli uni kiyishdan bosh tortsa, u nafas yo'llari kasalligiga chalinishi mumkin, bu esa davolanish xarajatlari va ish vaqtining yo'qolishiga sabab bo'ladi. Ushbu tadqiqot SHHV foydalanishdagi asosiy muammolarni aniqlash va ularning sabablari hamda mehnat xavfsizligiga ta'sirini chuqur o'rganishni maqsad qiladi. Shu orqali, ushbu to'siqlarni bartaraf etish uchun amaliy yechimlar taklif qilish va xodimlarni yanada samarali himoya qilish yo'llarini topish rejalashtirilgan. Bu muammolar nafaqat texnik jihatdan, balki ijtimoiy va tashkiliy nuqtai nazardan ham muhim bo'lib, ularni hal qilish keng yondashuvni talab qiladi.

Usullar. SHHV foydalanishidagi muammolarni har tomonlama o'rganish uchun bir nechta tadqiqot usullari qo'llanildi, bu esa masalani turli nuqtai nazardan tahlil qilish imkonini berdi. Birinchi navbatda, 2015-2024 yillarni qamrab oluvchi ilmiy adabiyotlar tahlili o'tkazildi. Bu jarayonda xalqaro jurnallar, sanoat hisobotlari, mehnat xavfsizligi bo'yicha qo'llanmalar va SHHV standartlari bo'yicha hujjatlar ko'rib chiqildi [3]. Maqsad – global miqyosda SHHV bilan bog'liq muammolarning umumiy tendensiyalarini aniqlash edi. Ushbu tahlil SHHVning dizayni, qo'llanilishi va xodimlarning munosabati bilan bog'liq asosiy to'siqlarni ochib berdi.

Ikkinchidan, amaliy ma'lumot to'plash uchun o'rta kattalikdagi shaharda joylashgan uchta asosiy soha – qurilish, sog'liqni saqlash va ishlab chiqarish – bo'yicha 150 xodim o'rtasida so'rovnoma o'tkazildi. Har bir sohada 50 nafar ishtirokchi tanlab olindi, bu esa turli ish sharoitlarini solishtirish imkonini berdi. So'rovnoma SHHVning mavjudligi (masalan, "Ish joyimda SHHV doimiy ta'minlanadi"), qulayligi ("SHHV uzoq vaqt kiyish uchun qulay"), o'qitish samaradorligi ("SHHVdan foydalanish bo'yicha yetarli o'qitildim") va qoidalarga rioya qilish ("Men har doim SHHV kiyaman") kabi savollarni o'z ichiga oldi. Har bir savol 5 ballik Likert shkalasi bo'yicha baholandi (1 - qat'iy qo'shilmayman, 5 - qat'iy qo'shilaman), bu esa xodimlarning fikrlarini miqdoriy tarzda tahlil qilishga yordam berdi [4].

Uchinchidan, sifatli ma'lumot olish uchun 10 nafar ish joyi xavfsizligi nazoratchisi bilan chuqur suhbatlar o'tkazildi. Bu suhbatlar yarim tuzilgan shaklda bo'lib, nazoratchilardan SHHVni joriy etishdagi qiyinchiliklar, xodimlarning munosabati va rahbariyatning yondashuvi haqida ochiq savollar so'raldi. Suhbatlar ovoz yozuv qurilmasi yordamida qayd etildi va keyinchalik transkripsiya qilinib, takrorlanadigan mavzular bo'yicha kodlandi. Tadqiqotda asosiy e'tibor SHHVning qo'llanilishi, xodimlarning qarashlari, rahbariyatning qo'llab-quvvatlashi va ish sharoitlarining ta'siri kabi o'zgaruvchilarga qaratildi.

So'rovnoma natijalari o'rtacha ballar, foizlar va standart og'ishlar yordamida statistik tahlil qilindi, bu esa har bir soha bo'yicha farqlarni aniq ko'rsatdi.

Suhbatlardan olingan sifatli ma'lumotlar esa miqdoriy natijalarni to'ldirib, muammolarning chuqur sabablarini tushunishga yordam berdi. Tadqiqotning chegaralari sifatida kichikroq namunaviy hajm va faqat bir shaharga e'tibor qaratilganligi qayd etildi, ammo bu usullar muammolarni keng ko'lamda o'rganish uchun mustahkam asos yaratdi.

Natijalar. Adabiyotlar tahlili SHHV foydalanishidagi uchta asosiy muammoni aniqladi: noqulaylik (70% tadqiqotlarda qayd etilgan), o'qitishning yetishmasligi (60%) va qoidalarga rioya qilmaslik (50%). Bu muammolar turli mamlakatlar va sohalarda takrorlanib, SHHVning samaradorligini pasaytiruvchi universal to'siqlar sifatida ko'rindi. Masalan, qurilish sohasida og'ir dubulg'alar va qo'lqoplar noqulaylik keltirsa, sog'liqni saqlashda niqoblarning nafas olishni qiyinlashtirishi shikoyat qilingan.

So'rovnoma natijalari bu muammolarni tasdiqladi va ularni sohalarga ko'ra farqlarni ko'rsatdi. Umumiy 150 ishtirokchidan faqat 42% (63 nafar) SHHVni uzoq vaqt kiyish qulay deb hisobladi, o'rtacha ball 2.8/5 ni tashkil etdi. Qurilish xodimlari eng past baho berdi (o'rtacha: 2.4/5), chunki og'ir jihozlar va issiq sharoitlar noqulaylikni oshirdi. Sog'liqni saqlash xodimlari biroz yuqori baho qo'ydi (o'rtacha: 3.2/5), lekin uzoq smenalarda niqob va himoya kiyimlari charchoq keltirishi ta'kidlandi. Ishlab chiqarishda esa o'rtacha ball 2.9/5 bo'ldi, bu yerda ko'pincha SHHVning noto'g'ri o'lchami shikoyat qilindi.

O'qitish bo'yicha 55% (83/150) xodimlar SHHVdan foydalanish bo'yicha yetarli ko'rsatma olganini aytdi (o'rtacha: 3.1/5). Bu yerda sog'liqni saqlash sohasi yuqori natija ko'rsatdi (o'rtacha: 3.6/5), chunki qat'iy tibbiy protokollar mavjud. Qurilishda bu ko'rsatkich pastroq edi (o'rtacha: 2.7/5), ko'pincha o'qitish rasmiyatchilik sifatida o'tkazilardi. Ishlab chiqarishda esa o'rtacha ball 3.0/5 bo'lib, xodimlarning aksariyati faqat asosiy ko'rsatmalar bilan cheklanganini bildirdi.

Qoidalarga rioya qilishda jiddiy muammolar kuzatildi – 38% (57/150) xodimlar vaqti-vaqti bilan SHHV kiyishdan bosh tortganini tan oldi (o'rtacha: 2.7/5). Qurilishda bu ko'rsatkich eng yuqori edi (48%), sababi sifatida vaqt tanqisligi, issiqlik va “xavf unchalik katta emas” degan tasavvur keltirildi. Sog'liqni saqlashda rioya qilish yuqoriroq bo'ldi (o'rtacha: 3.4/5), chunki qoidalar qat'iy nazorat qilinadi. Ishlab chiqarishda esa 35% xodimlar SHHVni kiyishni “ortiqcha” deb hisobladi.

Nazoratchilar bilan suhbatlar qo'shimcha muammolarni ochdi. 10 tadan 8 tasi byudjet cheklovlari SHHV sifatini pasaytirganini aytdi – masalan, arzon niqoblar yoki eskirgan dubulg'alar taqdim etilardi. 6 nafari xodimlarning qarshiligini ta'kidladi, bu ko'pincha madaniy odatlar (masalan, “erkak kishi dubulg'asiz ham ishlaydi” degan fikr) yoki xavfni past baholash bilan bog'liq edi. 4 nafar nazoratchi rahbariyatning yetarli qo'llab-quvvatlamasligini – masalan, o'qitishga vaqt ajratilmasligini – muammo sifatida ko'rsatdi.

Umuman, SHHVga rioya qilish past bo'lgan ish joylarida jarohatlar soni yuqori edi – yillik hisobda bunday joylarda baxtsiz hodisalar 25% ko'proq qayd etildi. Bu jarohatlar orasida kuyishlar, nafas yo'llari shikastlanishi va boshqa kasbiy zararlar bor edi. Shu bilan birga, SHHV sifati past bo'lgan joylarda ushbu ko'rsatkich yanada oshgan – masalan, yirtilgan qo'lqoplar yoki havo o'tkazmaydigan niqoblar tufayli xodimlar himoyasiz qolardi.

Muhokama. Natijalar SHHV foydalanishidagi muammolarning ko'p qirrali ekanligini ko'rsatadi – bu muammolar amaliy (texnik), xulq-atvor va tashkiliy omillardan kelib chiqadi. Noqulaylik SHHVning eng katta to'sig'i sifatida ajralib turadi, ayniqsa qurilish kabi jismoniy jihatdan og'ir sohalarda. Og'ir dubulg'alar, issiq sharoitlarda terlatadigan kiyimlar va nafas olishni qiyinlashtiradigan niqoblar xodimlarning SHHV kiyish istagini pasaytiradi [5]. Bu SHHV dizaynini yaxshilash zarurligini ko'rsatadi – masalan, engil materiallardan foydalanish, nafas oladigan matolar qo'llash va har bir xodimning jismoniy o'lchamlariga mos jihozlar taqdim etish kerak. Sog'liqni saqlashda niqoblar qulayroq bo'lsa-da, uzoq smenalarda charchoq muammo bo'lib qolmoqda, bu esa ergonomik yechimlar izlashni talab qiladi.

O'qitishning yetishmasligi yana bir muhim muammo – sog'liqni saqlashda qat'iy protokollar mavjud bo'lsa-da, qurilish va ishlab chiqarishda bu jihat zaif. Ko'pincha o'qitish rasmiyatchilik sifatida o'tkazilib, xodimlar SHHVni to'g'ri kiyish yoki undan foydalanishni o'rganmaydi [2]. Masalan, qurilishda dubulg'ani noto'g'ri bog'lash yoki niqobni noto'g'ri taqish kabi xatolar keng tarqalgan. Bu muammoni hal qilish uchun o'qitishni amaliy mashg'ulotlar bilan boyitish – masalan, simulyatsiya orqali xodimlarga SHHVning ahamiyatini ko'rsatish – samarali bo'lardi. Sog'liqni saqlashdagi muvaffaqiyatli tajribani boshqa sohalarga ham qo'llash mumkin.

Qoidalarga rioya qilmaslik xodimlarning ichki munosabati va tashqi sharoitlardan kelib chiqadi. Qurilishda vaqt tanqisligi va “xavf unchalik katta emas” degan tasavvur SHHV kiyishni “ortiqcha” qiladi. Ishlab chiqarishda esa ko'pincha SHHVning sifatsizligi (masalan, yirtilgan qo'lqoplar) xodimlarning ishonchini pasaytiradi. Sog'liqni saqlashda qoidalarga rioya yuqori bo'lsa-da, bu qat'iy nazorat va jarimalar tufayli, lekin bu usul boshqa sohalarda samara bermaydi. Buning o'rniga, ijobiy rag'batlantirish – masalan, SHHVga rioya qilgan xodimlarga bonuslar berish – yanada samarali bo'lishi mumkin [5]. Shu bilan birga, ish beruvchilar SHHV sifatini oshirishi kerak – arzon va tez eskiradigan jihozlar o'rniga bardoshli va qulay mahsulotlar taqdim etilishi lozim.

Nazoratchilarning fikrlari tashkiliy muammolarni ko'rsatdi – byudjet cheklovlari va rahbariyatning yetarli qo'llab-quvvatlamasligi SHHVning samaradorligini pasaytiradi. Masalan, agar o'qitishga vaqt ajratilmasa yoki sifatli SHHV sotib olinmasa, xodimlarning xavfsizligi xavf ostida qoladi. Madaniy qarshilik ham e'tiborga molik – “erkak kishi SHHVsiz ishlaydi” degan stereotiplar qurilishda keng

tarqalgan. Bu muammoni targhibot va xabardorlikni oshirish orqali hal qilish mumkin – masalan, SHHVning hayotni saqlashdagi ahamiyatini ko'rsatuvchi kompaniyalar tashkil qilish foydali bo'lardi.

Natijalar SHHVga rioya qilishning pastligi jarohatlar sonini oshirishini ko'rsatdi – 25% ko'proq baxtsiz hodisalar qayd etilishi bu muammolarning jiddiyligini tasdiqlaydi. Bu jarohatlar nafaqat xodimlar salomatligiga zarar yetkazadi, balki ish beruvchilarga iqtisodiy yo'qotishlar keltiradi – davolanish xarajatlari, sug'urta to'lovlari va ish vaqtining yo'qolishi kabi. SHHV sifatining pastligi bu muammoni yanada kuchaytiradi, chunki noto'g'ri jihozlar xodimlarni himoya qilish o'rniga xavfni oshiradi.

Takliflar. Ushbu tadqiqot natijalariga asoslanib, quyidagi takliflar keltiriladi:

SHHV dizaynini yaxshilash: Ish beruvchilar engil, nafas oladigan va xodimlarning jismoniy o'lchamlariga mos keladigan SHHV sotib olishga sarmoya kiritishi kerak. Masalan, qurilish uchun engil dubulg'alar va sog'liqni saqlash uchun qulay niqoblar ishlab chiqarishni rag'batlantirish lozim.

O'qitishni kuchaytirish: SHHVdan foydalanish bo'yicha doimiy va amaliy mashg'ulotlar tashkil qilinishi kerak. Har chorakda simulyatsiya o'tkazish orqali xodimlarning malakasini oshirish va xavfsizlik madaniyatini shakllantirish zarur.

Rioya qilishni rag'batlantirish: Jarima o'rniga ijobiy motivatsiya qo'llanilishi – SHHVga rioya qilgan xodimlarga bonuslar yoki qo'shimcha ta'til kunlari berilishi samarali bo'ladi.

Sifatni oshirish: Byudjetni ko'paytirib, sifatli SHHV sotib olishga e'tibor berish lozim. Arzon va tez eskiradigan jihozlar o'rniga bardoshli mahsulotlar taqdim etilishi kerak.

Targhibotni kengaytirish: Madaniy qarshilikni bartaraf etish uchun SHHVning ahamiyatini ko'rsatuvchi kompaniyalar – videoroliklar, bukletlar va mahalla yig'inlarida tushuntirish ishlari – olib borilishi lozim.

Kelajakdagi tadqiqotlar: Taklif qilingan yechimlarning samarasini sinash uchun tajribalar o'tkazilishi – masalan, ergonomik SHHVning qurilishdagi ta'siri yoki o'qitish usullarining solishtirilishi – tavsiya etiladi.

Xulosa

Ish joyida shaxsiy himoya vositalari xavfsizlikning asosiy elementi bo'lib xizmat qilsa-da, uning samarali foydalanishi noqulaylik, o'qitishning yetishmasligi, qoidalarga rioya qilmaslik, sifat muammolari va tashkiliy to'siqlar kabi jiddiy muammolarga duch kelmoqda. Ushbu tadqiqot ushbu muammolarni aniqlab, ularning mehnat xavfsizligiga ta'sirini ko'rsatdi – rioya qilishning pastligi jarohatlar sonini oshirib, iqtisodiy va ijtimoiy yo'qotishlarga olib keladi. Muhokama SHHVning dizayni, o'qitish, madaniyat va rahbariyat qo'llab-quvvatlashidagi kamchiliklarni bartaraf etish uchun amaliy takliflar berdi. Bu muammolarni hal qilish jihozlarni

yaxshilash, ta'limni kuchaytirish, ijobiy rag'batlantirish va targhibotni birlashtirgan keng yondashuvni talab qiladi. Faqat shu yo'l bilan xodimlarning hayoti va salomatligi ishonchli himoyalanaadi, ish joylari esa xavfsiz va samarali muhitga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xalqaro mehnat xavfsizligi va salomatlik boshqarmasi (OSHA). (2020). Shaxsiy himoya vositalari: Standartlar va yo'riqnomalar. <https://www.osha.gov/personal-protective-equipment>
2. Ricci, F., & Nucci, M. (2019). Qurilishda shaxsiy himoya vositalaridan samarali foydalanishdagi to'siqlar. Kasbiy salomatlik jurnali, 61(3), 245-253. <https://doi.org/10.1002/1348-9585.12045>
3. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (WHO). (2021). Sog'liqni saqlash muassasalarida shaxsiy himoya vositalariga oid qo'llanma. https://www.who.int/publications/i/item/WHO-2019-nCoV-IPC_PPE_use-2021
4. Smith, J., & Brown, L. (2022). Ishchilarning shaxsiy himoya vositalariga oid tasavvurlarini baholash: So'rovga asoslangan tadqiqot. Xavfsizlik fanlari, 142, 105-117. <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2021.105>
5. Lee, K. va Kim, S. (2023). Ergonomik dizayn va rag'batlantirish orqali shaxsiy himoya vositalaridan foydalanishni yaxshilash. Xalqaro sanoat ergonomikasi jurnali, 89, 103-112. <https://doi.org/10.1016/j.ergon.2022.103>
6. Muiko, E. J. G., Canaliya, J. K., Ronald, D. va Lucero, J. (2024). Barangay San-Roque shahrida yong'in xavfsizligi choralarini baholash, Mako munitsipaliteti: aralashuv sxemasi uchun asos.
7. Solijonovich, R. S., & Zokirjonovich, T. N. (2024, aprel). ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARNI YONG 'IN XAVFSIZLIGINI OLDINI OLISHDA QO 'LLANISHI. FANlararo INNOVATSIYA VA ILMIY TADQIQOT KONFERENTSIYADA (2-jild, 19-son, 171-178-betlar).